Materiallar to’plami · Conference Proceedings

TIL, TARJIMA VA TA’LIM: GLOBAL KOMMUNIKATSIYA VA RAQAMLI INNOVATSIYALAR DAVRIDA YANGI YONDASHUVLAR

TARJIMANING ZAMONAVIY TENDENSIYALARI VA TEXNOLOGIYALARI

03 October 2026

UDK 004.8

Sun’iy intellekt davrida tarjimonning kasbiy kompetensiyalari:yangi talablar va istiqbollar

Shahzoda Akramjon qizi Mingboyeva*

Farg’ona davlat universiteti

✉ mingboyevashahzoda77@gmail.com

ANNOTATSIYA

Annotatsiya Mazkur maqolada sun’iy intellekt va zamonaviy raqamli texnologiyalarning tarjimonlik kasbiga ta’siri hamda tarjimonning kasbiy kompetensiyalariga qo‘yilayotgan yangi talablar tahlil qilinadi. Unda neyrotarjima, mashina tarjimasi, CAT vositalari va post-tahrir jarayonlarining tarjimon faoliyatidagi o‘rni yoritiladi. Shuningdek, zamonaviy tarjimonning nafaqat yuqori lingvistik va madaniyatlararo kompetensiyaga, balki sun’iy intellekt vositalaridan samarali foydalanish va ularning natijalarini tanqidiy baholash ko‘nikmalariga ega bo‘lishi zarurligi asoslanadi. Tadqiqotda inson va sun’iy intellekt hamkorligiga asoslangan tarjimonlik faoliyatining istiqbollari ham ko‘rib chiqiladi.

Kalit so‘zlar

Kalit so‘zlar: sun’iy intellekt, tarjimon, kasbiy kompetensiya, neyrotarjima, mashina tarjimasi, CAT vositalari, post-tahrir, raqamli texnologiyalar.

DOI: 10.5281/zenodo.23281499

Kirish

Bugungi kunda sun’iy intellekt va raqamli texnologiyalarning jadal rivojlanishi tarjima sohasiga ham sezilarli ta’sir ko‘rsatib, tarjimonlik faoliyatining mazmuni va usullarini tubdan o‘zgartirmoqda. Neyrotarjima, mashina tarjimasi, CAT vositalari va generativ sun’iy intellekt tarjima jarayonini tezlashtirish hamda uning samaradorligini oshirish uchun keng qo‘llanilmoqda. Bunday sharoitda tarjimondan nafaqat yuqori darajadagi lingvistik va madaniyatlararo bilim, balki zamonaviy texnologiyalardan samarali foydalanish, ularning natijalarini tahlil qilish va tahrirlash ko‘nikmalari ham talab etilmoqda. Shu sababli sun’iy intellekt davrida tarjimonning kasbiy kompetensiyalarini qayta ko‘rib chiqish va yangi talablarga moslashtirish bugungi tarjimashunoslikning dolzarb masalalaridan biridir. Mazkur maqolada zamonaviy tarjimon uchun zarur bo‘lgan kompetensiyalar, sun’iy intellektning tarjimon faoliyatidagi o‘rni hamda ushbu kasbning istiqboldagi rivojlanish yo‘nalishlari yoritiladi.

Metodologiya

Mazkur tadqiqotda sun’iy intellekt davrida tarjimonning kasbiy kompetensiyalarida yuz berayotgan o‘zgarishlarni aniqlash maqsadida qiyosiy-tahliliy, tavsifiy va kontent-tahlil metodlaridan foydalanildi. Ushbu metodlar orqali an’anaviy tarjimonlik kompetensiyalari bilan zamonaviy raqamli texnologiyalar ta’sirida shakllanayotgan yangi ko‘nikmalar o‘zaro taqqoslandi. Tadqiqotda tarjima kompetensiyasi, texnologik kompetensiya, mashina tarjimasi va post-tahrir masalalariga oid ilmiy qarashlar tahlil qilindi. Tarjima kompetensiyasini o‘rganishda PACTE guruhi tomonidan ishlab chiqilgan tarjima kompetensiyasi modeli muhim nazariy asos

sifatida olindi. PACTE tadqiqotchilarining fikricha, tarjimon kompetensiyasi faqat ikki tilni bilish bilan cheklanmaydi, balki tarjima jarayonini samarali amalga oshirish uchun zarur bo‘lgan turli bilim, ko‘nikma va strategiyalar majmuini o‘z ichiga oladi. Mazkur yondashuv zamonaviy tarjimon faoliyatida lingvistik bilimlar bilan bir qatorda instrumental va strategik kompetensiyalarning ham muhimligini ko‘rsatadi. Yevropa Komissiyasi tomonidan ishlab chiqilgan European Master’s in Translation (EMT) Competence Frameworkda esa zamonaviy tarjimon uchun texnologik kompetensiyaga alohida e’tibor qaratiladi. Ushbu modelda tarjimonning raqamli vositalar, tarjima texnologiyalari, terminologik bazalar va mashina tarjimasi bilan ishlash ko‘nikmalari zamonaviy kasbiy faoliyatning muhim tarkibiy qismi sifatida ko‘rsatilgan. Amerikalik tadqiqotchi Dorothy Kenny mashina tarjimasi va sun’iy intellekt texnologiyalarining rivojlanishi tarjimonning ish jarayonini sezilarli darajada o‘zgartirayotganini ta’kidlaydi. Uning tadqiqotlarida zamonaviy tarjimon texnologiyani shunchaki tayyor tarjima manbai sifatida emas, balki tarjima jarayonini qo‘llab-quvvatlovchi vosita sifatida to‘g‘ri boshqarishi zarurligi ko‘rsatiladi.

Shuningdek, post-tahrir (post-editing) zamonaviy tarjimon kompetensiyasining muhim yo‘nalishlaridan biri sifatida qaraldi. Mashina yoki neyrotarjima tomonidan yaratilgan matn har doim ham mazmuniy, uslubiy va madaniy jihatdan mukammal bo‘lmagani sababli, tarjimon ushbu matnni tekshirish, xatolarni aniqlash va uni kommunikativ maqsadga muvofiq ravishda takomillashtirish ko‘nikmasiga ega bo‘lishi kerak.

Tadqiqot davomida zamonaviy tarjimon uchun zarur bo‘lgan quyidagi kompetensiyalar alohida tahlil qilindi:

- **Lingvistik kompetensiya** – manba va tarjima tillarining grammatik, leksik va uslubiy xususiyatlarini chuqur bilish;
- **Madaniyatlararo kompetensiya** – turli xalqlarning madaniy xususiyatlari va qadriyatlarini hisobga olish;
- **Texnologik kompetensiya** – AI, CAT vositalari va boshqa raqamli tarjima texnologiyalaridan foydalanish;
- **Tahliliy kompetensiya** – sun’iy intellekt tomonidan yaratilgan tarjimani tanqidiy baholash;
- **Post-tahrir kompetensiyasi** – avtomatik tarjimani mazmun, uslub va kontekst jihatidan takomillashtirish;
- **Terminologik kompetensiya** – maxsus soha terminlarini to‘g‘ri aniqlash, tanlash va izchil qo‘llash.

Shu tariqa, tadqiqot metodologiyasi tarjimonlik kasbining an’anaviy jihatlari va sun’iy intellekt ta’sirida shakllanayotgan yangi kasbiy talablarni o‘zaro qiyoslashga asoslandi. Mazkur yondashuv orqali **“kelajak tarjimoni qanday kompetensiyalarga ega bo‘lishi kerak?”** degan asosiy savolga ilmiy jihatdan javob berishga harakat qilindi. Natijada sun’iy intellekt tarjimonni to‘liq almashtiruvchi vosita emas, balki uning kasbiy faoliyatini takomillashtiruvchi va yangi ko‘nikmalarni talab qiluvchi texnologik hamkor sifatida baholandi.

Muhokama va olingan natijalar

Tadqiqot natijalari sun’iy intellekt tarjimonlik faoliyatining mazmuni va unga qo‘yiladigan kasbiy talablarni sezilarli darajada o‘zgartirayotganini ko‘rsatdi. Zamonaviy tarjimondan til va madaniyatlararo kompetensiyalar bilan bir qatorda raqamli texnologiyalardan foydalanish ko‘nikmasi ham talab etilmoqda. AI vositalari tarjima jarayonini tezlashtirish, katta hajmdagi matnlarni qayta ishlash va terminlarni aniqlashda samarali vosita bo‘la oladi. Biroq avtomatik tarjima har doim ham matnning konteksti, uslubi va madaniy xususiyatlarini to‘liq aks ettira olmaydi. Shu sababli inson tarjimonining tahliliy va tanqidiy yondashuvi muhim ahamiyatga ega. Ayniqsa, mashina tarjimasini post-tahrir qilish zamonaviy tarjimon uchun zarur kompetensiyalardan biriga aylanmoqda. Tadqiqotda AI tomonidan yaratilgan tarjimalarda grammatik, uslubiy, terminologik va kontekstual xatolar uchrashi mumkinligi aniqlandi. Shuningdek, tarjimonning CAT vositalari, elektron lug‘atlar va terminologik bazalar bilan ishlash ko‘nikmalari ham muhimligi belgilandi. Natijalar tarjimonlik ta’limida sun’iy intellekt va raqamli texnologiyalarga oid amaliy ko‘nikmalarni rivojlantirish zarurligini ko‘rsatadi. Umuman, kelajak tarjimoni AI bilan raqobatlashuvchi emas, balki undan samarali foydalana oladigan va yakuniy tarjima sifati uchun mas’ul bo‘lgan mutaxassis sifatida shakllanishi lozim.

Xulosa

Xulosa qilib aytganda, sun’iy intellektning rivojlanishi tarjimonlik faoliyatiga yangi imkoniyatlar bilan bir qatorda yangi talablarni ham olib kirmoqda. Zamonaviy tarjimon yuqori lingvistik va madaniyatlararo kompetensiya bilan birga raqamli texnologiyalar, AI va CAT vositalaridan samarali foydalanish ko‘nikmasiga ega bo‘lishi zarur. Mashina tarjimasi tarjima jarayonini tezlashtirsa-da, uning natijalarini inson tomonidan tahlil qilish va post-tahrir qilish muhimligicha qolmoqda. Shu bois tarjimonning asosiy vazifasi texnologiya bilan raqobatlashish emas, balki undan professional vosita sifatida foydalanishdan iborat. Kelajakda tarjimonlik ta’limida texnologik va tahliliy kompetensiyalarni rivojlantirishga alohida e’tibor qaratish maqsadga muvofiq. Demak, inson va sun’iy intellekt hamkorligiga asoslangan tarjima modeli sohaning istiqbolli yo‘nalishlaridan biri hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

[1] European Commission. European Master’s in Translation (EMT) Competence Framework 2022. Brussels: Directorate-General for Translation, 2022. Publications Office of the EU

[2] Hurtado Albir, A. Researching Translation Competence by PACTE Group. Amsterdam: John Benjamins, 2017. Benjamins

[3] Kenny, D. Machine Translation: Contemporary Technology and Applications. London: Routledge, 2022.

[4] Mellinger, C. D. Translators and Machine Translation: Knowledge and Skills Gaps in Translator Pedagogy. The Interpreter and Translator Trainer, 2017, Vol. 11, No. 4, pp. 280–293. Tandfonline

[5] Mellinger, C. D., Shreve, G. M. Match Evaluation and Over-Editing in a Translation Memory Environment. In: Re-embedding Translation Process Research. Amsterdam: John Benjamins, 2016, pp. 131–148. Шарлотт

[6] PACTE Group. Acquiring Translation Competence: Hypotheses and Methodological Problems of a Research Project. In: Investigating Translation. Amsterdam: John Benjamins, 2000, pp. 99–106. Benjamins

[7] PACTE Group. Building a Translation Competence Model. In: Alves, F. (Ed.), Triangulating Translation: Perspectives in Process Oriented Research. Amsterdam: John Benjamins, 2003, pp. 43–66. Benjamins

[8] PACTE Group. PACTE Translation Competence Model: A Holistic, Dynamic Model of Translation Competence. In: Hurtado Albir, A. (Ed.), Researching Translation Competence by PACTE Group. Amsterdam: John Benjamins, 2017, pp. 35–42. Benjamins

[9] Saldanha, G., O’Brien, S. Research Methodologies in Translation Studies. London: Routledge, 2013.

[10] Shreve, G. M., Angelone, E. (Eds.). Translation and Cognition. Amsterdam: John Benjamins, 2010.